

Miljan JOVOVIĆ*, miljan.jovovic@mek.gov.me

NEKA TEORIJSKA SHVATANJA O SILI U MEĐUNARODNIM ODNOSIMA I SAVREMENA PRAKSA UPOTREBE SILE

ABSTRACT: *The subject of this study is the use of force in international relations. It is often used in international relations as it seems since the countries were formed. In the first sections of this study we are dealing with brief historical examination of the use of force in international relations. In the second section of the study, its subject is the understanding of force in international relations through a prism of the theory of international relations, which overstated its role taking as the sole of primary factor in international relations, whereas later it was acknowledged by some authors the importance of other factors in international relations. In the third section we were discussing a modern use of force, opposed to the international -public law and reasonable limits, and in the end of this work we gave a concludes of this scientific research*

KEYWORDS: *Force.international relations, use force, theoretical opinion, practical*

Upotreba sile u praksi međunarodnih odnosa

Sila je često shvatana kao preovlađujuće, ako ne glavno ili jedino sredstvo u odnosima među državama. To je često napominjano u doktrini međunarodnih odnosa na Zapadu, gdje se i razvila nauka o međunarodnim odnosima. Problem je razgraničavan u međunarodno-pravnoj doktrini, kao i doktrini nauke o međunarodnim odnosima (koja je počela da se razvija početkom pete decenije dvadesetog veka).¹ Međutim, sila se javlja u istoriji čovječanstva od davnih vremena. Pošto nema podataka, u dovoljnoj mjeri, o prvo-

* Autor je doktor pravnih nauka.

¹ Vidjeti: Vladimir Ibler, Međunarodni odnosi, Zagreb, 1971.

bitnoj ljudskoj zajednici i njenom praistorijskom razvoju, do pojave organizovanih državnih zajednica koje su makar djelimično proučene kroz istorijsku nauku i nauku međunarodnih odnosa, onda o sili u tadašnjoj ljudskoj zajednici odnosno zajednicama ne možemo govoriti u naučnom smislu tj. da li je postojala, uolikoj mjeri itd. Ono o čemu se može govoriti, to je da je sila postojala u nekim međunarodnim odnosima ograničenog broja država u tom dobu. Međutim, ona nije bila ravnomjerno raspoređena. Sila je bila manje zastupljena u razvoju kineske i indijske civilizacije u praistorijsko doba, dok je sa druge strane bila više zastupljena u hetitskoj civilizaciji, persijskoj, sumerskoj i kasnije u međusobnim odnosima grčkih država i polisa i njihovim odnosima sa persijskom civilizacijom. U doba starog Rima, bila je prilično korišćena tokom stvaranja rimske imperije i potčinjavanja nezavisnih država (tadašnja imperija je bila globalna u smislu tadašnjeg poznatog svijeta, a ne u univerzalnom smislu, jer tadašnjoj civilizaciji – grčko-rimskoj, nisu bila poznata druga prostranstva, pa ni njihove, manje ili više uređene civilizacije). Krajem starog vijeka imamo mnogostrane i česte borbe varvarskih plemena i stvaranje država promjenljivog karaktera. Jasno je da se sila često upotrebljavala u međunarodnim odnosima, kao i nakon perioda Vestfalskog mira 1648, kad je uspostavljena ravnoteža snaga u Evropi. Potom se borba nastavila u 19. vijeku, za kolonije u Africi i protiv tadašnjih afričkih plemena.

Međutim, upotreba sile je postala globalna tek u Prvom svjetskom ratu. Iako je sila bila formalno zabranjena i ograničena Brajan-Kelogovim paktom 1928, to nije spriječilo početak Drugog svjetskog rata i žestoku upotrebu sile, koja je dovela do miliona ljudskih žrtava i nastanka supersila SSSR-a i SAD. Ravnoteži snaga su doprinosile nove vrste naoružanja, razorno nuklearno oružje i kasnije hidrogenska bomba. Bacanje nuklearne bombe na japanske gradove Hirošimu i Nagasaki pokazalo je stravične posljedice upotrebe nuklearnog oružja, krajnje i neljudske upotrebe sile. Iako je tada, u hladnoratovskom periodu, generalna upotreba sile bila isključena, postojala je mnogobrojna sila, primjenjivana u lokalnim ratovima (Vijetnamski rat, Kambodža, Avganistan...).

Nakon kraja blokofske podijeljenosti i uspostavljanja monopolarnog svijeta, sila je primjenjivana unilateralno od SAD i NATO, često kršenjem Povelje UN, agresijama širom svijeta, daleko od usklađenosti sa čl. 51 Povelje UN², i ius cogens superviens o zabrani upotrebe sile. Slična situacija se nastavlja i uspostavljanjem multipolarnog svijeta.

Iz svega ovog može se zaključiti:

- da je sila široko upotrebljavana u međunarodnim odnosima,
- da je obim sile zavisio od konkretnog stanja u međunarodnim odnosima,

² Vidjeti: Vladimir Ibler, Međunarodni odnosi, Zagreb, 197. (Vidjeti: Povelja UN, čl. 51)

- da silu u savremenom dobu ograničava razvoj međunarodno-pravnih odnosa, međunarodno javno pravo i razorno oružje (nuklearno, hidrogensko i biološko), ali sila nije potpuno isključena iz međunarodnih odnosa, ona čak u posljednje vrijeme dobija zastrašujuće razmjere u pojedinim slučajevima.

Teorijska shvatanja o problemu sile u međunarodnim odnosima

Doktrina međunarodnih odnosa počela je da se razvija u SAD četrdesetih godina 20. vijeka, a naročito u sljedećoj deceniji. Tada su autori postavili temelje ove discipline i nauka, koji su se odnosili na:

- predmet izučavanja,
- ciljeve izučavanja,
- metodologiju itd.

Ono što je značajno za ovaj rad, jeste definisanje pojma subjekta međunarodnih odnosa, jer neki od njih, ne svi, i pojedine kategorije određenih subjekata, mogu upotrebljavati silu u međunarodnim odnosima. Ono što doktrina međunarodnih odnosa izričito ili prećutno tvrdi, jeste da je pojam subjekata međunarodnih odnosa širi i neidentičan sa subjektima međunarodnog javnog prava.³ Naime, on je identičan, do određene mjere, ali u širem obimu se ovi subjekti razlikuju, ove dvije grane međunarodno-pravne oblasti ili nauke o međunarodnom javnom pravu kao pravno političke nauke, ako je tretiramo u širem smislu. Slažući se sa takvim mišljenjem, pokušaćemo da definišemo subjekte međunarodnih odnosa. Definicija bi po našem mišljenju bila sljedeća: Subjekti međunarodnih odnosa bi bile one ličnosti ili entiteti, koji svojom voljom ili postupanjem ili uzdržavanjem od činjenja, mogu do proizvedu određene posljedice u međunarodnom životu, odnosno odnosima, bilo do mogu da utiču na te odnose trajno, kontinuirano, povremeno ili jednom (što se u praksi rijetko javlja, ali ipak ostaje kao teorijska mogućnost) i bez obzira koliko te posljedice traju. Tako, kao subjekti međunarodnih odnosa mogu da se jave:

- države,
- međunarodne organizacije,
- razni entiteti (ustaničke grupe, polujavni nadnacionalni entiteti, religijske organizacije (crkve)),
- izuzetno moćni pojedinci, koji mogu biti povezani u neformalne grupe, često javnosti nevidljive.

Sve u svemu, broj subjekata međunarodnih odnosa je nepresušan, neki nastaju, a neki nestaju, neki su imali veću ulogu u prošlosti, a sad imaju manju, jer njihova uloga je i te kako promjenjiva. Kad posmatramo tako subjek-

³ Vidjeti, Vladimir Ibler, op.cit.str.49-51

te međunarodnih odnosa, onda možemo utvrditi da najčešće silu primjenjuju države, a sve češće neke međunarodne organizacije (NATO na primjer), dok druge i većina međunarodnih organizacija je ne primjenjuje.

Neki subjekti međunarodnih organizacija uopšte ne primjenjuju silu (crkve).

Neki subjekti je primjenjuju posredno (neki nadnacionalni entiteti sui generis prirode).

Sila u međunarodnim odnosima u teorijskom viđenju

Sila je često kod zapadnih teoretičara viđena kao jedino i glavno sredstvo u međunarodnim odnosima.⁴ Ona je u tom kontekstu različito definisana. Međutim, kasnije se došlo do stanovišta da ona i nije jedini faktor međunarodnih odnosa, već da je jedan od ravnopravnih faktora tih odnosa. Ti drugi faktori, koji nisu ništa manje značajni u međunarodnim odnosima, bili bi:

- međunarodna saradnja,
- međunarodno javno pravo,
- međunarodni ekonomski odnosi,
- saradnja država kroz međunarodne organizacije i feedback koji primjenjuju odnosno imaju te međunarodne organizacije, ostvarajući svoju volju nezavisno od volje država i razni drugi faktori koji imaju značaj za međunarodne odnose, a koji po našem mišljenju mogu uticati u manjoj meri, ali nekad i ti faktori, za pojedine međunarodne relacije su presudni, ili su ih izazvali ili utiču na njihov krajnji ishod. Međutim, sila do stvaranja prve međunarodne društveno-političke organizacije savremenog tipa, koja je težila da ima univerzalni karakter, jeste bila nesumnjivo preovlađujuće sredstvo opštenja u međudržavnim relacijama.

Kako se definiše sila u doktrini nauke o međunarodnim odnosima

Još na početku razvoja ove nauke (u petoj deceniji dvadesetog vijeka), ona je približno slično definisana, kao mogućnost da se prinudnim sredstvima tj. upotrebom sile utiče na ponašanje država, odnosno da pojedina država uradi nešto ili ne uradi. Tako, prema prof. dr Radoslavu Stojanoviću,⁵ „sila odnosno moć (pussiance, power) jeste sposobnost pojedinca, grupe ili države da nametne svoju volju drugome, oslanjajući se pritom na efikasnost sredstava sile u slučaju nepokoravanja“. Isti autor navodi elemente sile. A to su:

- geografski faktor,

⁴ Vidjeti: Ibler, op.cit. str. 313–387.

⁵ Prof. dr. Radoslav Stojanović, Politika sile u međunarodnim odnosima, JRMP, bro.1-3, 1966, str.74–93

- ekonomska snaga država,
- demografski faktor,
- strateški položaj,
- političko uređenje i obavještajna služba itd.⁶

Imajući u vidu razvoj međunarodnih odnosa, mogu se dodati, po našem mišljenju i drugi faktori. A to su: 1) posjedovanje nuklearnog i hidrogenskog oružja (što je veoma važno kod prijetnje upotrebe sile); 2) članstvo u vojno-političkim blokovima, odnosno međunarodnim organizacijama, takvog tipa; 3) posjedovanje monopola na informisanje, koji bi tu silu opravdao.

Aron (Aron) definiše silu kao sposobnost sile razaranja,⁷ a Has (Haas) i Vajting (Whiting), smatraju da: „Politika predstavlja borbu za vlast, odnosno silu, s ciljem postizanja maksimalnog ostvarenja interesa, pa je stoga svaka politika politika sile, kako u okviru jedne države tako i na međunarodnom polju, samo što se u posljednjem slučaju ona oštrije ispoljava“.⁸ Mi se ne bismo složili sa ovakvim mišljenjem, jer smatramo da se njime prenačava uloga sile, kako na međunarodnom, tako i na unutrašnjem planu, a zanemaruju neki drugi značajni faktori. Kratak pregled teorije Morgentaua može nam ukazati na njen osnovni nedostatak: svodenje svih pojava na jednu jedinu – borbu za silu. Takva jednostranost u objašnjavanju društvenih pojava nužno vodi uprošćavanju stvarnosti.⁹ I, po našem mišljenju, takođe, zanemarivanju drugih nezaobilaznih, ali pojedinačno važnih faktora međunarodnih odnosa.

U novijim stavovima o sili i njenoj ulozi (u okviru doktrine međunarodnih odnosa), takođe ima neslaganja kada je riječ o definiciji i ulozi sile u međunarodnim odnosima.

To nas vodi problematici koja već dugo izaziva sporove među teoretičarima međunarodnih odnosa, koji se nikako ne mogu složiti, ni u definiciji ni u opisu pojma sile. Pitanje, svakako, ima i praktičnu vrijednost, jer je jedno dugo razdoblje međunarodnih odnosa bilo zasnovano gotovo u cjelini na politici sile.¹⁰ Pri tome neki prave razliku između sile i moći, pa tako definišu silu kao jedan od instrumenata moći. „Narod može upotrebljavati svoju moć, prije nego što upotrijebi svoju silu. Sila je samo jedna od aplikacija moći... Moć može biti okarakterisana kao sposobnost da se drugi prisile na to da se ponašaju u skladu sa željama određene države“.¹¹ Štraus (Strausz) i Pozoni (Possony) naglašavaju moć, zanemarujući silu, u smislu njenog bližeg odre-

⁶ Ibidem.

⁷ Raymond Aron, *Paix et Guerre entre les Nations*, Paris, 1962, p. 574.

⁸ E.B. Haas and A.S. Whiting: *Dynamics of International Relations*, New York 1956, pp. 38-40

⁹ Radoslav Stojanović, op.cit.str.79.

¹⁰ Radovan Vukadinović, *Međunarodni Politički Odnosi*, Zagreb, 2004. str. 149.

¹¹ A. Burce, „Power and Peace“, *Orbis*, 1962, p.188

đenja¹², dok Stosinger (Stoesinger) smatra da se pod silom može smatrati čitava skala prijetnji, od verbalnih, do prijetnji upotrebe nuklearnog oružja.¹³ Neki naglašavaju silu koja se različito ispoljava u različito vrijeme. Tako, u slučaju mira, sila se definiše kao uticaj u mješovitom vremenu kao pritisak, a u stanju rata, kao fizička sila (force).¹⁴ Vukadinović definiše silu na ovaj način: „Sila države je funkcija mnogih faktora i može se definirati kao ukupnost svih snaga koje stoje vladajućoj klasi za ostvarenje njenih ciljeva“. ¹⁵ On dalje navodi da silu možemo shvatiti kao: 1) predmet izučavanja sile teorije međunarodnih odnosa; 2) kao konkretno djelovanje država fizičkim putem i 3) kao ukupnost sve državne moći, odnosno njenih kapaciteta.¹⁶

Prema našem mišljenju, ove definicije, iako dotiču problem sile, nikako ne daju njenu suštinu. Naime, one je određuju ili kao dio moći, što je tačno, ali ipak nije njena suština, ili definišu njeno ispoljavanje, ili je stepenuju, ili je posmatraju kao kombinaciju mnogih faktora.

Smatramo da silu treba posmatrati u užem smislu kao prijetnju njene upotrebe i kao njenu konkretnu upotrebu. Pri tome treba razlikovati ekonomsku i političku snagu (odnosno moć) od vojne sile, jer iako one čine ukupnost snaga neke države, ovi pojmovi se razlikuju i treba da se različito definišu. Tako po našem mišljenju sila predstavlja sposobnost, odnosno potencijal u vojnom smislu neke države da upotrijebi svoje vojne snage protiv neke države, grupe država ili međunarodne organizacije ili nekih drugih subjekata, sa namjerom da se oni unište, trajno ili privremeno potčine ili natjeraju na neko ponašanje ili uzdržavanje od ponašanja, a sve u interesu države ili njene vladajuće elite i međunarodne organizacije, koja upotrebljava grubu vojnu silu ili prijeti njenom primenom.

Ograničenje upotrebe sile

Kad govorimo o ograničenju upotrebe sile, može se izdvojiti nekoliko razloga za ograničenje upotrebe sile i to:

- pravni,
- unutrašnje stanje u državama,
- uticaj primjene sile na druge države i međunarodne organizacije, tj. faktičko stanje u međunarodnoj zajednici, međunarodnim odnosima.

1) Pravna zabrana upotrebe sile je regulisana i ograničena Poveljom UN, čl. 2, gdje se kaže da je zabranjena svaka sila ili upotreba sile suprot-

¹² IR: Strausz Hupe, F: S: Possony, International Relations, New York 1960, p. 5.

¹³ J: G: Stoesinger, The Might of Nation: World Politics in Our Time, New York, 1961, p. 31.

¹⁴ F. H. Hartman, The Relations of Nations, New York, 1967, pp. 41–43.

¹⁵ Radovan Vukadinović, op.cit. str. 152.

¹⁶ Radovan Vukadinović, op.cit. str. 153.

no Povelji UN. Taj monopol sile je ograničen čl. 51 Povelje UN koji predviđa izvjesnu dekoncentraciju sile, u slučaju napada na državu ili grupu država kad im je dozvoljena samoodbrana (individualna ili kolektivna), ali samo dok Savjet bezbjednosti ne reaguje i uz njegovo obavještanje.¹⁷ Znači, dozvoljena je upotreba sile samo u samoodbrani (kolektivnoj ili individualnoj).

Međutim, države su često kršile ova pravilo, naročito nakon 1991. i kraja bipolarnog uređenja svijeta. (O ovome detaljnije u narednom poglavlju). Pravilo zabrane upotrebe sile je u međuvremenu postalo *ius cogens* *superveniens*, pa i sa te strane obavezuje države na uzdržavanje od upotrebe sile.

2) Unutrašnje stanje država takođe utiče na upotrebu sile. Više se ne može govoriti o volji klasa koje na to utiču,¹⁸ jer su se te klase u međuvremenu transformisale u elite, koje su sve više transnacionalne, i na čije odluke utiču hijerarhijski nadređene elite. (Primjer moguće upotrebe sile od strane država: kandidati za članstvo u EU neće upotrebljavati silu, ukoliko transnacionalna elita EU odluči da bi to bilo nepoželjno ili nije u skladu sa njihovim ciljevima itd).

3) odnos snaga na međunarodnoj sceni je takođe značajan faktor ograničenja upotrebe sile. Manje države sigurno neće upotrebljavati silu ako bi time mogle isprovocirati veliku silu i njenu upotrebu sile protiv konkretne manje države. Velike sile će dobro razmisliti o upotrebi sile u slučaju protivljenja drugih velikih sila, jer će se stvoriti veoma opasna situacija ukoliko ta zemlja ipak primijeni silu.

Od Drugog svjetskog rata SAD su najviše upotrebljavale silu u međunarodnim odnosima, i u tome se slaže gotovo sva doktrina međunarodnih odnosa (kako domaća, tako i strana), ali i one moraju da vode računa o reakcijama novih centara moći multipolarnog svijeta i o svojoj unutrašnjoj situaciji, koja to onemogućava ili daje priliku u posebnim situacijama. Tako su i same SAD ograničene međunarodnim odnosima ili međunarodnim javnim pravom (kad odluče da ga poštuju, kad shvataju da bi njegovo nepoštovanje moglo da se veoma negativno odrazi na stanje u konkretnim međunarodnim odnosima).

Savremena upotreba sile u međunarodnim odnosima

Kada govorimo o savremenoj upotrebi sile ili prijetnjama državama ili entitetima da će je upotrijebiti, možemo razlikovati dva perioda: 1) od uspostavljanja unipolarnog sveta - decembar 1991, do 2008. godine, i 2) od avgusta 2008. pa do sada, do stvaranja multipolarnog sveta, kakvog-takvog, i određene ravnoteže snaga u međunarodnim odnosima.

¹⁷ Videti čl. 2 i 51 Povelje UN.

¹⁸ Kao što to kaže prof. Vukadinović, op.cit. str. 254.

Unipolarni period u međunarodnim odnosima javlja se disolucijom SSSR-a i raspuštanjem Varšavskog pakta, krajem osme decenije i početkom devete decenije 20. vijeka, tj. od 1989. do 1991. Taj period karakteriše samoraspuštanje istočnog bloka i raspad tri federacije: džinovskog Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR), Čehoslovačke (ČSSR) i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Takođe, u tom periodu se dešava napuštanje socijalističkog uređenja u mnogim državama, koje prihvataju višepartijski sistem, tržišnu ekonomiju i liberalni kapitalizam (ovakvu vrstu kapitalizma, bar za prvo vrijeme). Na drugoj strani je postojao NATO, koji nije pošao putem samoraspuštanja, već se očuvao, iako je praktično 1991–1995. bio nerelavantan u međunarodnim odnosima. Sve ovo je dovelo do sasvim drugačije upotrebe sile nego u vrijeme ravnoteže snaga (odnosno ravnoteže straha).

To se u praksi počelo ispoljavati vojnom intervencijom u Iraku 1991. Situacija in concreto se počela dešavati 1990, kad je Irak u avgustu izvršio agresiju na Kuvajt. Slijedio je niz rezolucija Ujedinjenih nacija¹⁹, da bi u februaru 1991. počela intervencija snaga koalicije sa SAD na čelu, (formalno pod okriljem Ujedinjenih nacija), koje su potisnule iračke snage iz Kuvajta i okupirale južni dio Iraka, a na sjeveru zemlje uspostavile zonu zabrane letjenja. Međutim, ta akcija, koja je trebalo da pokaže posthladnoratovsko jedinstvo, ostvarena je sa polovičnom uspjehom. Takođe, velike sile poput SSSR-a, NR Kine i Indije, bile su van ove akcije.²⁰

Za naš rad je značajno da smo u ovoj situaciji imali prijetnju silom i njenu upotrebu, ma kako definisali silu u teoriji međunarodnih odnosa, ali makar formalno usklađene sa Poveljom Ujedinjenih nacija, odnosno sa njenim monopolom sile, Glavom VII (koja to reguliše). Zato za ovu i ovakvu upotrebu sile možemo reći da je bila legalna sa aspekta međunarodnog javnog prava, odnosno međunarodnih odnosa (što se ne bi moglo reći za pojedine intervencije koje su uslijedile).

Prijetnja silom i agresija na Saveznu Republiku Jugoslaviju

Ukoliko smo za prethodni slučaj mogli da tvrdimo da je takva vojna intervencija, pa i sama primjena sile, bila u skladu sa odlukom Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija, onda u slučaju agresije na Saveznu Republiku Jugoslaviju to ne možemo da tvrdimo. Naime, u tom slučaju je bila velika: prvo, prijetnja silom, pa onda upotreba sile. Međutim, da bismo razumjeli ovo pitanje, potrebno je najprije objasniti situaciju.

¹⁹ Vidjeti Rezoluciju Ujedinjenih nacija br. 660 i još dvadesetak rezolucija o tom pitanju.

²⁰ Radovan Vukadinović, *Međunarodni odnosi od Hladnog rata do Globalnog poretka*, Zagreb, str. 276–277.

Sa jačanjem snaga koje su bile neregularne i sastavljene od albanske OVK, savezna vojska je bila počela, kao i policija Republike Srbije, borbu protiv ovih terorističkih grupa. To se događalo 1998. godine. NATO, koji je do tada bio barem formalno-pravno odbrambeni vojnopolički savez, počinje da prijeti tadašnjem rukovodstvu Savezne Republike Jugoslavije da ne nastavlja borbu protiv ovih neregularnih formacija i sve to dovodi do potpisivanja sporazuma Milošević-Holbruk, u oktobru 1998.²¹ Znači, direktna prijetnja silom uticala je da predsjednik Savezne Republike Jugoslavije pristane na niz ustupaka: 1) povlačenje savezne vojske sa Kosova i Metohije; 2) prihvatanje posmatračke misije OEBS-a; 3) amnestija za pobunjenike OVK-a, itd. Ovdje imamo jednu veoma važnu distinkciju u odnosu na prethodne situacije, a to je prijetnja silom od međunarodne organizacije (odnosno vojno-političkog bloka), za razliku od dotadašnjih prijetnji silom koje su bile uglavnom od država. Ista konstatacija se odnosi i na upotrebu sile koja je takođe bila uglavnom od strane država.

Prijetnja silom je nastavljena prema Saveznoj Republici Jugoslaviji i 1999, kad je od nje traženo da potpiše ugovor u Rambujeu koji je predviđao: 1) nesmetano kretanje NATO snaga na teritoriji SRJ (Savezne Republike Jugoslavije); 2) referendum o otcjepljenju Kosova i Metohije poslije 3 godine, i 3) praktično, konstituisanje Kosova i Metohije, kao treće federalne jedinice u okviru Savezne Republike Jugoslavije. Pošto je Savezna Republika Jugoslavija odbila ovaj nametnuti ugovor, počela je direktna upotreba sile i nasilja protiv nje, i to od strane NATO pakta. U okviru te upotrebe sile najviše su stradali civili – oko 3.000 ljudi je izgubilo život, a oko 2.000 vojnika Savezne Republike Jugoslavije je nastradalo.²²

To je bilo:

1) prva takva upotreba sile od jedne vojno-političke organizacije (koja je pogazila odnosno odstupila od svog ugovora o osnivanju);²³

2) direktno kršenje Povelje Ujedinjenih nacija, naročito člana 2, koji zabranjuje prijetnju ili upotrebu sile od strane država; i

3) praktično, ta agresija je pokazala ogromnu nesrazmjernost sile: na jednoj strani je stajao najmoćniji vojno-politički pakt, koji je za ovu upotrebu sile – agresiju, upotrijebio oko 1.000 aviona i drugih vazduhoplova, a na drugoj strani jedna mala, ali hrabra zemlja.

²¹ O tom sporazumu vidjeti: Sporazum Milošević-Holbruk. Wikipedia, <https://sr.wikipedia.org>, pristupljeno, septembar 2014

²² Vidjeti o tome: NATO bombardovanje SRJ. Wikipedia, <https://sr.wikipedia.org>, pristupljeno, septembar 2014.

²³ Vidjeti Ugovor o osnivanju NATO, naročito čl. 5 koji predviđa upotrebu sile samo ako je jedna ili više članica NATO-a napadnuta.

NATO-američka intervencija u Avganistanu

Sjledeći karakterističan primjer upotrebe sile bio je u Avganistanu. Ovaj primjer je bio drugačiji, bar u početku. Jer, poslije napada na Sjedinjene Američke Države 11. septembra, mogao se aktivirati čl. 51 Povelje Ujedinjenih nacija, koji predviđa pravo država na individualnu i kolektivnu samoodbranu (institucionalno ili ad hoc). SAD su iskoristile to pravo individualno i u okviru NATO. Ali ovdje je sila primjenjivana i više nego što treba i to tako što je prekoračena nužna odbrana. Po našem mišljenju, nužna odbrana bi bila ograničena granicom – do uništavanja terorističkih kampova Talibana u Avganistanu. Umjesto toga imali smo situaciju 1) nasilne promjene vlasti u Avganistanu; 2) instaliranja demokratije i 3) velikog stradanja civilnog stanovništva.²⁴

Ovdje se može vidjeti do čega može dovesti neobuzdana primjena sile. Sila je u ovom slučaju bila dozvoljena i po povelji Ujedinjenih nacija (čl. 51), ali se u konkretnom slučaju pretvorila u prekoračenje samoodbrane i postala neograničena. Jer, Avganistanu je nametnuta demokratija kao oblik vlasti „uvezen spolja“, taj sistem je održavan i još se održava, donoseći stradanje i nesigurnost velikog broja civila. Sila je bila instrument promjene i održavanja vlasti, koja je u neskladu sa avganistanskom tradicijom. Nametnuti oblik društveno-političkog uređenja, potpuno je stran toj državi i njenom narodu tj. plemenima. Za silu koja je primijenjena u Avganistanu možemo reći da je neobuzdana i neograničena, a instrumentalizovana u izvršenju gore pomenutih ciljeva.

Sila u ovom slučaju, poslije povlačenja stranih okupacionih trupa, može da se proširi u građanski rat, koji će vjerovatno nastati kao posljedica ove prethodno okarakterisane upotrebe sile, 2001–2013, sa sasvim nepredvidljivim posljedicama za budućnost ove zemlje i njenog naroda.

Agresija na Irak

Irak je poslije prve upotrebe sile (koju smo ranije opisali), bio pod višedecenijskim sankcijama, da bi se još jednom našao pod udarom sile – ovog puta nezakonite, koju je primijenila anglo-američka koalicija sa još oko 48

²⁴ Vidjeti: Tim Rea ply, *Air War in Afganistan*, 2010–2011. Ovaj rat je prema navedenom djelu, prouzrokovao oko 20.000 žrtava, a on još traje. U 2003. je počela akcija „Trajna sloboda“, pod okriljem Ujedinjenih nacija, a paralelno traje akcija NATO-a i nametanje lokalnih civilnih i provincijskih administratora, sa još neizvjesnim vremenom završetka, iako su SAD najavile kao rok za povlačenje kraj 2014, to je još neizvjesno. (Ovaj rad je pisan u septembru 2014)

zemalja, 2003. godine. Naime, pod izmišljenim optužbama da Irak posjeduje biološko oružje, koje je veoma opasno, (iako je tim međunarodnih stručnjaka tvrdio suprotno), izvršena je agresija na suverenu zemlju, promijenjen je njen društveno-politički poredak, po istom obrascu kao u Avganistanu, a stanovništvo je uvedeno u dugotrajne patnje, stradanje i razaranja. Govorili su tad američki zvaničnici (državni sekretar SAD Kolin Pael), da Irak posjeduje oružje za masovno uništenje, kao i da je sposoban da za kratko vrijeme napravi i nuklearno oružje.²⁵

Međutim, ovo su bili samo izgovori da bi se izvršila agresija na suverenu zemlju.

Događaji koji su uslijedili, odvijali su se kao po avganistanskom scenariju:

- srušena je iračka vlada i uspostavljena marionetska vlast, pod okupacionim silama, predvođenim najjačom od njih, američkom;

- uspostavljen je demokratski oblik vladavine, bez obzira na dotadašnju iračku tradiciju (naime, zemlja do tada nikad u svojoj istoriji nije primjenjivala taj oblik vladavine);

- izazvana je velika patnja i stradanje civilnog stanovništva (procjene se kreću od 150 000 do 900 000. ubijenih i poginulih iračkih civila).

Ono što se može uočiti jeste činjenica da je ovom prilikom upotrijebljena neoubuzdana sila, dugotrajna i bezobzirna, u ponekim slučajevima sračunata da izazove što više patnje i stradanja. Ciljevi ove sile, ako uzmemo raniju doktrinarnu podjelu, nisu bili da se konkretna zemlja prinudi na neko ponašanje ili uzdržavanje od njega, već instaliranje određenog društvenog sistema, širenje određenog poretka (u ovom slučaju demokratskog) na osnovu domino efekta i strateško prodiranje glavne zemlje-agresora, Sjedinjenih Američkih Država, na šire prostore Srednjeg istoka i Azije.

Na osnovu ovog primjera može se zaključiti da primjena sile u savremenom dobu nije ograničena samo na promjenu ili izbjegavanje ponašanja određenih država, već i na širenje određenog poretka. Sprovode je snage koje teže da taj poredak, kao najbolji od svih i kao globalni, uspostave u zemljama koje ga do tada nisu primjenjivale, sprovodeći time i geostrateško širenje određenih zemalja, predvođenih Sjedinjenim Američkim Državama, na prostore Azije, i bliže granicama Irana, Indije i Kine.

Upotreba sile u okviru agresije na Libijsku Džamahiriju

Kao i u prethodna dva slučaja, i u slučaju Libije je sprovedena agresija sa ciljem nametanja demokratije i uspostavljanja marionetske vlasti i ge-

²⁵ Vidjeti o tome, Rat u Iraku, Vikipedija, str.1-2. Wikipedia, <https://sr.wikipedia.org>, pristupljeno septembar 2014.

ostrateškog osvajanja. Isti akteri, samo promijenjena forma. Ovdje se javlja NATO kao izvršilac, i to ne u potpunosti, jer ova upotreba sile je pokazala svu podijeljenost u njemu, kao i upitnost i opravdanost ovakvih intervencija.

Da bismo razumjeli upotrebu sile u ovom slučaju, treba se malo prisjetiti i objasniti situaciju u Libiji u to vrijeme. Naime, sjevernu Afriku je bio zahvatio talas promjena režima. Taj talas je bio krenuo u Tunisu, početkom 2011, kad je bio smijenjen i zbačen režim dotadašnjeg predsjednika Ben Alija.

Proces se nastavio u Egiptu, gde je takođe bio smijenjen predsjednik Hosni Mubarak, koji je bio na vlasti više od dvije i po decenije. Nasuprot tome, u Libiji je bio na vlasti više od četiri decenije pukovnik Moamer El Gadafi, koji je došao na talasu „narodne revolucije“.

Bruto proizvod u zemlji je bio na zadovoljavajućem nivou, oko 12.000 dolara po glavi stanovnika.²⁶ Međutim, glavno nezadovoljstvo je bilo u redovima bivšeg vojnog establišmenta (koji svakako nije bio preovlađujući). Tako su u februaru 2011. počele demonstracije na ulicama Tripolija, Bengazija i još nekih većih libijskih gradova. Postepeno, ove demonstracije su narodno nezadovoljstvo pretvorile u oružanu pobunu, koja je dovela do zauzimanja Bengazija i još nekih manjih gradova na zapadnoj libijskoj obali.

Tada na scenu stupa međunarodna zajednica. U Savjetu bezbjednosti usvojena je Rezolucija 1973²⁷, koja je u suštini sprečavala zabranu letjenja iznad Libije, a nije predviđala vazdušne udare, ni po jednoj strani; takođe je u tom kontekstu pominjala regionalne organizacije, recimo Arapsku ligu, a nigdje nije pominjala NATO.²⁸ Međutim, to je izazvalo reakciju NATOa, koji je zloupotrijebio tu rezoluciju i počeo da gađa civilne ciljeve i vladine snage. Situacija je trajala od aprila do kraja oktobra 2011, kad je pao režim Gadafija i uspostavljen režim baziran na pobunjenicima i stranim plaćenicima, koji je ovu zemlju poveo putem bezakonja, plemenskih pobuna i anarhije koja traje i danas, skoro tri godine nakon završetka agresije i građanskog rata u Libiji. Prilikom glasanja u Savjetu bezbjednosti, stalne članice Rusija i Kina su se uzdržale od glasanja, kao i velika sila Indija, koja je tada bila nestalna članica Savjeta bezbjednosti, isto kao i Njemačka. Nakon ove agresije, te velike sile su se osjetile prevarenim, i njihovi ministri inostranih poslova su dali izjave u tom kontekstu. Ova agresija je izazvala i humanitarnu katastrofu (gađanje škola, bolnica i drugih civilnih ciljeva, pogibija civila).

I napokon, agresija je izazvala i podjelu u NATO paktu: od 28 članica, samo je devet pristalo da učestvuje u njenom sprovođenju, a deveta članica (Norveška) je odustala od dalje agresije krajem jula 2011.

²⁶ Vidjeti o tome: Rat u Libiji. Wikipedia, <https://sr.wikipedia.org>, pristupljeno, septembar 2014.

²⁷ Vidjeti Rezoluciju 1973 Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija.

²⁸ Ibidem.

U ovom slučaju, posmatrajući in concreto upotrebu sile, možemo zaključiti da je situacija eskalirala od uslovne upotrebe sile koja je dozvoljena i zakonita na osnovu Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija i pomenute Rezolucije 1973, Savjeta bezbjednosti, kao organa UN, nadležnog za sprovođenje, i preuzimanja upotrebe sile od jedne regionalne vojno-političke organizacije, koja je time prekršila i Povelju Ujedinjenih nacija i Rezoluciju 1973.

Ona je na taj način: 1) sprovela još jednu agresiju nezakonitu i suprotnu međunarodnom javnom pravu; 2) ponovo instalirala demokratsko uređenje nasilnim putem (i to u državi koja nije imala u svojoj istoriji i tradiciji takvo uređenje), i 3) nasilno zbacila vlast u suverenoj državi, pritom izazivajući pogibiju ljudi – stanovnika Libije, rušenje infrastrukture, civilnih drugih infrastrukturnih objekata.

Prijetnja silom u Ukrajini

Iako ukrajinska kriza još traje, sa građanskim ratom koji je u toku (iako je na snazi primirje, u momentu dok ovo pišemo), treba se prisjetiti početka krize, uzroka njenog nastanka i naročito prijetnje silom, koja je predmet ovog rada, kao i upotrebe sile. Naime, Ukrajina je krajem 2013. bila u dilemi povodom prava na samoopredjeljenje. Najprije je bila donijeta odluka o potpisivanju sporazuma o asocijaciji sa Evropskom unijom, da bi legitimno i legalno rukovodstvo zemlje od toga odustalo u novembru 2013. i odlučilo da se pridruži Carinskoj uniji (koja je u međuvremenu prerasla u Evroazijsku uniju – Rusije, Bjelorusije i Kazahstana, sa mogućnošću i izvjesnošću pristupanja novih članova).²⁹

Ta situacija je dovela do protesta, uglavnom naroda zapadnog dijela Ukrajine, protiv takve odluke ukrajinske vlade i njenog predsjednika. Na kraju je 21. februara 2014. došlo do oružanog puča i instaliranja nove pučističke vlasti i napuštanja funkcije legalno izabranog predsjednika Viktora Janukoviča.

Međutim, u okviru ukrajinske krize imali smo direktno miješanje stranih sila, pa i otvorene prijetnje drugih država, u prvom redu SAD i nekih nadnacionalnih organizacija sui generis karaktera – Evropske unije.

U periodu kada je ukrajinska kriza mogla da se riješi mirnim putem, kad su mogli da se protesti ograniče i suzbiju i dođe do nekog kompromisnog rješenja (a tad su se dešavali upadi demonstranata u gradovima na zapadu Ukrajine, zauzimanje nekih državnih institucija), stizale su konstantne prijetnje američkih zvaničnika. Tvrdili su da ako se spoljnopolitička orijentacija Ukrajine ne usmjeri prema Zapadu (Evropska unija i sl.), zemlja će se suočiti sa haosom i beznađem (Nuland).³⁰ Slične izjave upućivali su i drugi,

²⁹ Vidjeti o tome Glas Rusije, Potpisivanje sporazuma o Evroazijskoj uniji, maj 2014.

³⁰ Izjava zamjenice državnog sekretara Sjedinjenih Američkih Država Viktorije Nuland, po-

od državnog sekretara Kerija do predsjednika Baraka Obame. Upozoravano je da ukrajinska vlast ne smije upotrijebiti silu protiv „mirnih demonstranata“ (čiji veliki dio nije bio miran, već nasilan), što je u klasičnom teorijskom smislu bila otvorena prijetnja upotrebom sile, i što je i dovelo do promjene ponašanja ukrajinskog rukovodstva i nepreduzimanja akcije protiv nasilnih upada. Na kraju, to je imalo za posljedicu promjenu vlasti i spoljnopolitičkog kursa većine Ukrajine, kao i tragični građanski rat sa masovnom pogibijom civila i vojnih snaga obje zaraćene strane. (Drugim aspektima ove krize se nećemo baviti u ovom radu.)

Zaključak

Iz svega ovog možemo izvući nekoliko zaključaka o sili u međunarodnim odnosima, njenom shvatanju i prihvatanju u međunarodno-pravnoj teoriji i savremenoj upotrebi. Naime, možemo zaključiti da je: prvo, sila bila pratilac međunarodnih političkih odnosa još od davnih vremena i da se široko upotrebljavala u međunarodnim odnosima; drugo, da o shvatanju sile u međunarodnim odnosima nije postojala i još ne postoji saglasnost u teoriji međunarodnih odnosa, da je ona definisana na različite načine, ili da su definisani samo pojedini aspekti upotrebe sile a ne sila u cjelini, i da to stvara dodatnu nejasnoću oko shvatanja sile u doktrini međunarodnih odnosa. U tom kontekstu, mi smo našom definicijom pokušali da učinimo pomak na tom polju i bliže odredimo pojam sile; treće, u savremenom razvoju međunarodnih odnosa primjećuje se tendencija širenja upotrebe sile i to od najveće vojno-političke organizacije regionalnog tipa NATO, tako da silu u sadašnjem stepenu razvitka međunarodnih odnosa preuzima ta organizacija i njene države članice, (ne sve u pojedinim slučajevima, a u drugim slučajevima sve njene članice), i to suprotno međunarodnom javnom pravu, Povelji Ujedinjenih nacija i sopstvenom Ugovoru o osnivanju. Za male države je u ovakvom rasporedu snaga ostalo da se drže člana 51 Povelje Ujedinjenih nacija i legalne i legitimne samoodbrane – to jest, da primjenjuju silu u izuzetnim, zakonski predviđenim slučajevima, u skladu sa međunarodnim javnim pravom. Nadamo se da će se ova situacija promijeniti, da će se sila primjenjivati u zakonski predviđenim slučajevima, i da će se njena primjena ograničiti, obuzdati i spriječiti. U suprotnom, neograničena primjena sile (neoubuzdana bilo kakvim zakonskim ograničenjima), mogla bi da međunarodne odnose i međunarodno javno pravo vrati u situaciju sličnu haosu 19. vijeka i zakoni-
ma džungle. Ipak se nadamo da do toga neće doći i da će se situacija razvijati u razumnijim, bezopasnijim i uređenijim smerovima.

Miljan JOVOVIC

SOME THEORETICAL CONCEPTIONS OF FORCE IN
INTERNATIONAL RELATIONS AND THE CONTEMPORARY
PRACTICE OF THE USE OF FORCE

Summary

From all of the above, several conclusions can be drawn regarding the concept of force in international relations—its understanding, acceptance in international legal theory, and its contemporary application in those relations. Namely, we can conclude the following: First, force has been a constant companion of international political relations since ancient times and, in that context, has been widely used in international affairs. Second, there has never been a consensus in the theory of international relations regarding the definition and conceptualization of force—a consensus which still does not exist. Force has been defined in various ways, and often only certain aspects of the use of force have been defined, rather than the phenomenon of force as a whole. This creates additional ambiguity in understanding the role and meaning of force within the doctrine of international relations. In that regard, through our own proposed definition, we have attempted to make progress in this area by providing a clearer determination of the concept of force. Third, in the contemporary development of international relations, there is a noticeable trend toward the expansion of the use of force, particularly by the largest regional military-political organization—NATO. This organization and some of its member states (not always all, depending on the case) have increasingly taken upon themselves the use of force in ways that run contrary to international public law, the Charter of the United Nations, and the founding treaty of NATO itself. For small states, under such a distribution of power, the only remaining legal and legitimate recourse is to adhere to Article 51 of the UN Charter, which permits the right to legal and legitimate self-defense, i.e., to use force only in exceptional, legally prescribed situations, in accordance with international public law. We hope that this situation will change, that the use of force will be limited to lawful circumstances, and that it will be restrained, regulated, and prevented from being applied arbitrarily. Otherwise, the unrestricted use of force—unrestrained by legal boundaries—could lead international relations and international public law back to a state of near-anarchy resembling the chaos of the 19th century, or even to a “law of the jungle” scenario in the 21st century. Nevertheless, we remain hopeful that such outcomes will be avoided and that future developments will proceed in more rational, safer, and more regulated directions.

Literatura

- Aron Raymond, *Paix et Guerre entre les Nations*, Paris, 1962. Burce, A., *Power and Peace*, Orbis, 1962.
- Ibier Vladimir, *Međunarodni odnosi*, Zagreb, 1971.
- Nato bombardovanje Savezne Republike Jugoslavije, internet. Povelja UN.
- Potpisivanje Sporazuma o Evroazijskoj uniji, maj, 2014, Glas Rusije.
- Rat u Iraku, Vikipredija.
- Reaply Tim, *Air War in Avganistan*, 2010–2011.
- Rezolucije Ujedinjenih nacija: Rezolucija 660 o Iraku i Rezolucija 1973 o Libiji. Sporazum Milošević-Holbruk, internet.
- Stojanović Radoslav, *Politika sile u međunarodnim odnosima*, JRMP, bro.1-3, 1966
- Stoeseinger J.G., *The Might of Nation: World Politics in Our Time*, New York, 1961. Haas, E.B. and A.S. Whiting: *Dinamics of International Relations*, New York 1956. Hartman F.H, *The Relations of Nations*, New York, 1967.
- Hronologija rata u Libiji.
- Hupe Strausz, F:S:Possony, *International Relations*, New York 1960. Vukadinović Radovan, *Međunarodni politički odnosi*, Zagreb, 2004.
- Vukadinović Radovan, *Međunarodni odnosi od Hladnog rata do Globalnog poretka*, Zagreb, 2004.